

Dragica Haramija

KNJIŽEVNI LIKI V SLOVENSKEM MLADINSKEM REALISTIČNEM ROMANU

Nemladinske teorije romana, kot jih najdemo npr. v delih Georga Lukacsa *Teorija romana*, Welleka in Warena *Teorija književnosti*, Viktorja Žmegača *Povijesna poetika romana*, Janka Kosa *Literarna teorija*, v članku Dušana Pirjevca *Roman: Problem slovenskega romana* in članku Toma Virka *Možnosti in nemožnosti Pirjevčeve teorije romana* nakazujejo, da roman kot posebna književna vrsta nima enoznačnega pomena. Kos pravi, da je »pojem romana sintetičen pojem, ki spaja v sebi raznorodna vsebinska in formalna določila. Formalna določila (daljši obseg, epska notranja forma, prozna jezikovna oblika) so relativna in s tem spremenljivke romana, njegova prava stalnica je vsebinska sfera zasebnosti.« (Kos 1991: 47) Dalje avtor navaja tipologijo romana, ki pomeni specifiko slovenskega romana v kontekstu evropskega in svetovnega romana. Čeprav se Janko Kos v nobeni teoretični razpravi, katere predmet je slovenski roman, neposredno ne navezuje na mladinski roman, je vendarle možno v kontekstu njegovega pojmovanja romana prepoznavati tudi mladinsko (dolgo pripovedno) prozo. Tudi Franc Zadravec se nagiba k tezi, da je »roman že od začetkov predvsem pripoved o osebnem, enkratnem« (Zadravec 1991: 51), kar dokazuje z množičnostjo prvoosebnega pripovedovalca, ki pomeni odmik od objektivizma k subjektivizmu in avtobiografskemu. Iz stališča preučevanja obstoja mladinskega romana velja upoštevati tudi študijo Alojzije Zupan Sosič *Poti k romanu*, kjer avtorica ugotavlja, da »nedoločljiva vrstna identiteta romana in njegova pestra tipologija nakazujeta le eno trdno, ustaljeno in razvojno neproblematično romaneskno lastnost: sinkretizem. /.../ Romaneskni sinkretizem (zvrstni, vrstni, žanrski) je tako najstarejša in hkrati edina ustaljena značilnost, po kateri lahko roman prepoznamo še danes.« (Zupan Sosič 2001: 71)¹.

Kljub navedenim pomislekom in pestrosti preučevanj se tudi v literarnoteoretičnih razpravah o mladinski književnosti pojavlja termin mladinski roman, ki seveda ni povsem identičen romanu v nemladinski literaturi, npr. v naslednjih delih: Miroslava Genčiova *Literatura pro dēte a mlādež* (1984); *Primjeri iz dječje književnosti* (1996) avtorjev Zvonimirja Diklića, Dubravke Težak in Iva Zalarja; Stjepan Hranjec *Hrvatski dječji roman* (1998); Milan Crnković in Dubravka Težak *Povijest hrvatske dječje književnosti* (2002). Precej obsežno definicijo mladinskega romana najdemo pod geslom Roman in der Kinder- und Jugendliteratur v *Leksikonu otroške in mladinske književnosti*, ki pa ob priznavanju mladinskega romana podaja tudi določene zadržke. »Roman je običajna oznaka za v prozi pripovedovano daljšo epsko obliko. Praviloma prikazuje roman prepletena zunanja dejanja ter opisuje notranja stanja in razvoje, ki predstavljajo kot individualne usode subjektivno projekcijo pogojev resničnosti. Širina prikazovanja, predvsem

¹ Avtorica navaja tri ravni sinkretizma, in sicer zvrstni, vrstni in žanrski sinkretizem: »Prvi rahlja, prekinja in preoblikuje pripoved v smeri lirizacije, dramatizacije in eseizacije romana, ostala dva pa spajata različne literarne vrste ali žanre tako, da ohranjata romaneskno pripovednost.« (Zupan Sosič 2001: 72)

pa zahteve po bralčevi sposobnosti recepcije, so vodile k temu, da se je termin roman na področju otroške in mladinske književnosti uveljavljal le v zelo skromni meri.« (*Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur* 1977: 201). S stališča mladinske književnosti bi smeli govoriti o mladinskem romanu kot posebni književni vrsti v območju prehodne literature, s čimer mislimo obdobje po 12. ali 13. letu otrokove starosti pa do konca branja mladinske književnosti. Milan Crnković celo poudarja potrebo po posebnem preučevanju književnosti za mlade odrasle in zanjo predlaga naziv najstniška književnost (podobno angleškemu terminu »literature for young adults«). Najstniška književnost se namreč loteva »drugačnih tem kot otroška književnost (puberteta, tesnoba odraščanja, težave v sprejemanju družbe), drugačne so književne osebe in pristopi k tematiki književnih del.« (Crnković 1997:13). V mladinskem romanu namreč ne gre več za lahkotnost otroštva (igre, prijateljstva) in srečnega konca, pravi Crnković.

Razprave različnih teoretikov pričakovano niso enotne glede posameznih poimenovanj žanrov, nakazujejo pa, da v različnih državah pritrjujejo dejstvu o obstoju mladinskega romana. Tudi v slovenski mladinski realistični pripovedni prozi obstajajo besedila, ki presegajo pripoved (povest) kot književno vrsto. Med mladinske realistične romane bi smeli šteti dolga prozna besedila, ki imajo epsko notranjo formo, kar ustreza Kosovim formalnim določilom romana, in posegajo v življenja najstnikov. Zdi se, da je mladinski roman tista forma, po kateri lahko posegajo najstniki (mladostniki) v zadnji triadi osnovne šole in v srednji šoli, saj šele v četrtem obdobju bralnega razvoja (glej Kordigel 1990, 1991), to je v obdobju abstraktne inteligence (od 12. do 16./17. let), njihov psihični razvoj in količina izkušenj dosežejo nivo zmožnosti razumevanja daljših in zapletenejših književnih del. Takoj je potrebno opozoriti, da ne sodijo vsa književna dela, namenjena najstnikom, med mladinske romane, temveč je to oznaka za majhen del mladinske književnosti. V mladinskem romanu je dokaj natančno opisan glavni literarni lik, le-ta je mladostnik v težavnem pubertetnem obdobju, tudi književni prostor in čas sta precej natančno določljiva, ni pa pretirane večplastnosti, saj mladi bralec sprejema predvsem (zanimivo) zgodbo. Pripovedovalec je najpogosteje prvoosebni, to je glavni literarni lik, ki pripoveduje o svojem življenju, kar povsem ustreza težnji romana, da je njegova stalnica vendarle sfera zasebnega. Snovno-motivno se kaže mladinski roman na Slovenskem v štirih žanrih, opozoriti pa je potrebno, da je tudi v mladinski književnosti prisoten žanrski sinkretizem, kot ga za nemladinski sodobni roman utemeljuje Alojzija Zupan Sosič. Temeljni žanri² slovenskega realističnega mladinskega romana so: avanturistični, ljubezenski, socialno-psihološki mladinski roman in roman »v kavbojkah« ali jeans roman. Pri analizi posameznih mladinskih romanov je jasno zaznavna karakterizacija³ glavnih literarnih likov, stranski/epizodni liki so najpogosteje prikazani precej površinsko, hkrati pa se pokažejo podobne lastnosti likov v okviru posameznega romanesknega žanra. S tem ne trdimo, da so literarni liki avtomatično tipizirani, nakazujemo pa, da se

² Žanr nam pomeni enotnost teme v okviru posamezne književne vrste. Žanri so v različnih književnih vrstah ponovljivi, saj, kot je trdil že Bahtin, »žanru pripadajo načela izbora, način videnja in razumevanja resničnosti« (Beker 1995: 81). Bahtin zatrjuje, da se vloga literarnega lika spreminja od žanra do žanra.

³ Karakterizacija je po Matjažu Kmeclu »opredeljevanje književnih oseb glede na njihove posebnosti, v ožjem smislu glede na njihov značaj« (Kmecl 1996: 209).

vendarle v okviru posameznih žanrov dovolj pogosto pojavljajo enake lastnosti, dejanja, mnenja in čustvovanja teh likov, da so do neke mere postali literarni tipi za določen žanr.

V središču **avanturističnega mladinskega romana** je (nenamerna) avantura, v katero se podajo glavni literarni liki. Scenična perspektiva omogoča preglednost in jasnost dogajanja, ki je pogosto slikano bipolarno, pri čemer mislimo na izrazito pozitivne lastnosti glavnega književnega lika in izrazito negativne lastnosti drugih književnih oseb. Najpomembnejši element avanturistične zgodbe je nerešljivo – rešljiv problem, ki se izteče v srečen konec, zato so literarni liki (praviloma) tipizirani.

Ljubezenski mladinski roman postavlja v središče dogajanja najpogosteje najstnico, redkeje najstnika, ki doživlja prvo ljubezen. Literarni lik se bralcu odkriva skozi notranje monologe in svoja dejanja. Ta ljubezen je s stališča glavnega literarnega lika večna, prava in edina, ko pa zveza dveh mladih zaljubljenecv razpade, ima skoraj katastrofične razsečnosti za tistega, ki je bolj zaljubljen oz. si želi nadaljevanje razmerja. Tipični literarni lik je praviloma trpeča najstnica, na njeno ljubezensko zvezo pa pogosto vpliva okolica (starši, prijateljice), ki jo opozarja na napake ljubljene osebe.

V **socialno-psihološkem mladinskem romanu** je literarni lik zaradi svojega odraščanja praviloma izpostavljen spremembam, spoznanjem, zlorabam, ki zaradi zunanjih okoliščin (na katere nima vpliva, pred njimi se tudi težko brani) poslabšajo njegov socialni status in negativno vplivajo na njegovo samopodobo (psihološka stabilnost). Ob analizi tovrstnih romanov sta se pokazali dve smeri, ki sta povezani s temo in glavnim literarnim likom, pogojno bi ju lahko imenovali dekliski in deški mladinski roman. Prvo skupino tvorijo tisti mladinski romani, katerih središčni lik je najstnica, večinoma prvoosebna pripovedovalka, ki zaradi svoje stiske ne zmore poiskati pomoči, neredko se celo sama osami. Tema spolnosti bi na prvi pogled uvrstili med ljubezenske romane, vendar se zaradi travmatičnega (ne)sprejemanja spolnosti zdi temeljni problem literarnih likov socialno-psihološki. Slovenske najstnice v književnih delih doživljajo prvi spolni odnos sila negativno, hitro zanosijo, kar za seboj potegne temeljno dilemo o materinstvu ali abortusu. Indiferentni slovenski najstniki, ki so svoje opravili s samim spolnim aktom, pustijo dekleta praviloma v življenjski stiski povsem sama. Tudi spolna zloraba se v slovenski mladinski književnosti dogaja dekliskim literarnim likom, ki nato zelo trpijo, se odtujujejo od okolice, ker se v njej ne počutijo več varne. Tema smrti je pogosto povezana z odvisnostmi (droge, alkohol) in boleznijo (npr. bulimija, anoreksija, aids). Nasprotno se deški glavni literarni lik pojavlja predvsem v delih o mladoletnih prestopnikih (kraje, vlomi, izsiljevanja, trgovanje z nedovoljenimi substancami). Ti so seveda negativni literarni liki, ki pa kljub temu dajejo večinoma vtis, da so čisto simpatični najstniki, ki so se po čudnem spletu okoliščin znašli na napačnem mestu ob napačnem času. Druga skupina deških literarnih likov je povezana s temo nasilja v družini, kjer živi najstnik v resnični socialni stiski ob pasivni materi in nasilnem očetu/očimu. Ker stiske ne pokaže navzven (po vzgojnem vzorcu »to ni moško«), postane (avto)destruktiven.

Roman »v kavbojkah« ali jeans roman razkriva jeans generacijo (ali generacije), mladostnike s specifičnim pogledom na svet, uporniške, z zanimanjem za (rock) glasbo in skorajda upornike brez razloga. Tovrstni roman poudarja izgubljenost idealov in ciljev pri mladostnikih v drugi polovici dvajsetega stoletja.

Temeljni problem romana »v kavbojkah« je v prikazu deškega literarnega lika, ki se ne znajde v sodobnem svetu, predvsem pa ne prepozna svoje vloge v njem. Glavni literarni liki so večinoma srednješolci, ki jih pestijo šola in starši, njihov (trenutno) glavni življenjski cilj pa predstavljajo zabava, eksperimentiranje z drogami in alkoholom, prve spolne izkušnje, predvsem pa se na življenje odzivajo zelo neodgovorno.

Zaključek

V prispevku smo poskušali argumentirano potrditi obstoj mladinskega romana in utemeljiti štiri njegove žanre, na podlagi žanrov pa opredeliti strukturo literarnih likov, saj so ti v večji meri močno povezani s temo in motivi v posameznih mladinskih romanih. Vsekakor gre pri mladinskem romanu za daljši obseg besedil, pisanih v prozi, ki podajajo (opisujejo) posameznikovo usodo, njegovo spopadanje s tegobami odrasčanja. Zanimivo je, da v avanturističnem romanu in v romanu »v kavbojkah« prevzema vlogo glavne književne osebe doraščajoči najstnik, v ljubzenskih in socialno-psiholoških romanih pa to mesto pripada najstnici. Mladinski roman vsekakor sodi v domeno najstniške književnosti, saj je zaradi dolžine besedila in specifičnih tem potrebna zadostna mera bralčevih socialnih izkušenj, da bi zmožni razumeti večplastnost upovedenega. Odpiranje posameznih tem, ki so v mladinski književnosti veljale za tabu, je dokaj nov pojav, saj nastopi proces detabuizacije v mladinski književnosti šele konec šestdesetih let dvajsetega stoletja. Sploh pa se tip romana »v kavbojkah«, kot ga že v sedemdesetih letih zazna Aleksandar Flaker, v slovenski mladinski književnosti pojavi šele konec devetdesetih let dvajsetega stoletja.

Literatura

- Mihail Bahtin: *Teorija romana*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1982.
- Chris Baldick: *Oxford concise dictionary of literary terms*. Oxford: University press, 1991.
- Vladimir Biti: *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska, 1997.
- Milan Crnković, Dubravka Težak: *Povijest hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Znanje, 2002.
- Milan Crnković: *Problemi i zadaće znanstvenog istraživanja dječje književnosti u Hrvatskoj danas*. Zagreb: Knjižnica grada Zagreba, 1997, 7–16.
- Zvonimir Diklić, Dubravka Težak, Ivo Zalar: *Primjeri iz dječje književnosti*. Zagreb: DiVič, 1996.
- Aleksandar Flaker: *Proza u trapericama*. Zagreb: Liber, 1983.
- Miroslava Genčiová: *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.
- Dragica Haramija: *Slovenska realistična avanturistična mladinska proza*. Videm pri Ptujju: GIZ GTP, 2000.
- Dragica Haramija: *Žanri slovenskega mladinskega realističnega romana*. V: *Obdobja* 21. Ljubljana, 2003, 171–180.
- Stjepan Hranjec: *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje, 1998.
- Muris Idrizović: *Otroška in mladinska književnost v Jugoslaviji I*. Maribor: Obzorja, 1984.
- Matjaž Kmecl: *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Založba M&N, 1996.
- Marjana Kobe: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: MK, 1987.
- Janko Kos: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS, 2001.

- Janko Kos: Teze o slovenskem romanu. *Literatura*, 1991/13: 47–50.
- Darja Lavrenčič Vrabec: Bolečina odrasčanja: droge, seks ... *Otrok in knjiga*, 2001/52: 40–51. *Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur*. Heinbach uber Weinheim: Beltz, 1977.
- Georg Lukacs: *Teorija romana*. Ljubljana: Literatura, 2000.
- Slobodan Ž. Marković: *Zapiski o književnosti za otroke*. Ljubljana: MK, 1975.
- Gajo Peleš: *Tumačenje romana*. Zagreb: ArTresor naklada, 1999.
- Dušan Pirjevec: Problem slovenskega romana. *Literatura*, 1997/67–68: 63–75.
- Ulrich Plenzdorf: *Novo trpljenje mladega W*. Ljubljana: MK, 1982.
- Jože Pogačnik: *Slovenačka dečja književnost*. Novi Sad: Detinjstvo, 1984.
- Igor Saksida: *Mladinska književnost. Slovenska književnost III*. Ljubljana: DZS, 2001: 403–468.
- Milivoj Solar: *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.
- Dubravka Težak: *Hrvatska poratna dječja priča*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.
- Tomo Virk: Možnosti in nemožnosti Pirjevčeve teorije romana. *Primerjalna književnost*, 1997/2: 1–18.
- Franc Zadavec: Zavest o romanu in njegova »prva oseba« v današnji slovenski literaturi. *Literatura*, 1991/13: 51–56.
- Alojzija Zupan Sosič: Poti k romanu: žanrski sinkretizem najnovejšega slovenskega romana. *Primerjalna književnost*, 2001/1: 71–81.

Tone Dodlek

POTA

Ali sta človek poezije in človek eksistence dvoje osebnosti v eni osebi? Vprašanje, sliši se sicer nekam retorično, ki si ga ne postavljajo le literarni teoretiki in predvsem kritiki v svojih refleksijah, je očitno zelo mamljivo in zapeljivo. Zapeljivo pa je tisto, če se malo pošalimo, kar nam mimogrede zvrsti glavo oziroma postavi pod vprašaj našo namišljeno gotovost.

Česar ne najdeš v sebi, tega ne najdeš nikjer. Ni pomembno, kaj nekdo je, pa naj bo pesnik ali pastir, učenjak ali ribič, ki potaplja svoje mreže v morju, pomembno je, da odpira in odgrinja možnosti svoje duše, možnosti svoje zavesti. Svet človeku ni le nekaj danega, ampak tudi nekaj zadanega.

Eno je biti gost, drugo pa gostiti svoje življenje. Notranja rast je niz soočanj s samim seboj in življenje brez takšnih soočanj je življenje brez smeri. Spoznati sebe, pomeni prepoznati ritem duha, ki deluje v tebi.

Tisti, ki prihaja, prinaša; tisti, ki odhaja, tudi. Nemalo zgodb, basni in legend pripoveduje o iskalcih sreče. Neznani avtor nam v svoji legendi tako pripoveduje: »Nekega dne je kralj opazil, da se je postaral. V veliki dvorani je svojima dvema sinovoma rekel: »Do večera imata čas, da to veliko dvorano napolnita!« Vsakemu je izročil srebrnik. To seveda ni bilo veliko. Potem je nadaljeval: »Kateremu se posreči, da dvorano napolni, tisti bo moj naslednik!« Oba brata sta se podala na pot. Starejši je prišel na polje; kjer so kmetje opravljali mlatitev pšenice. »Dal vam bom srebrnik za vaše pleve,« je rekel. Kmetje so bili veseli, da se bodo rešili nepotrebnih stvari in še plačilo bodo sprejeli. Z veseljem so pleve odpeljali